

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДОВГАНЬ Жанна Миколаївна

УДК: 336.717

РЕСУРСИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ: ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ

Спеціальність 08.04.01- фінанси, грошовий обіг і кредит

Автореферат
*дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук*

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі грошового обігу і кредиту Тернопільської академії народного господарства.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор
Івасів Богдан Степанович,
Тернопільська академія народного господарства

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мороз Анатолій Миколайович,
Київський національний економічний університет,
завідувач кафедри банківської справи.

Кандидат економічних наук
Ревун Володимир Іванович,
Національний банк України,
начальник управління з роботи з проблемними
банками.

Провідна установа: **Інститут економіки НАН України,**
відділ фінансово-кредитного регулювання, м.Київ.

Захист дисертації відбудеться « 28 » лютого 2000 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.001.12 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, вул. Васильківська, №90а, ауд. 704

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, №58, к. 10

Автореферат розісланий « 23 » січня 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Жилінська О.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Процес переходу України до якісно нової форми економічних відносин на ринкових засадах ведення господарства зумовив необхідність внесення кардинальних змін до фінансово-кредитної системи. Основною ланкою цієї сфери є банківська система. Від ефективності її функціонування вирішальною мірою залежить успіх соціально-економічних перетворень у будь-якій країні.

Банки як фінансові посередники забезпечують поєднання інтересів суб'єктів господарювання та дрібних інвесторів з контрагентами, що шукають вільних інвестиційних ресурсів на фінансовому ринку країни. У цих умовах зростає роль банків із мобілізації вільних ресурсів і їх надання іншим учасникам ринку, що відчують у них тимчасову потребу.

Від зростання ресурсного потенціалу банків значно залежать сприятливий інвестиційний клімат у країні, інтеграція банківської системи у світове співтовариство. Зміцнення ресурсного потенціалу комерційних банків є однією з передумов поживлення інвестиційної активності та виходу економіки з кризи. Трансформація соціально-економічної моделі нашого суспільства неможлива без широкомасштабних вкладень у реальний сектор економіки. Разом з тим банківська система не може здійснювати інвестиції у великих обсягах, не володіючи відповідними ресурсами. Тому проблема підвищення інвестиційної активності економіки та проблема формування міцної ресурсної бази банків взаємозв'язані. При цьому вирішення першої проблеми передбачає і розв'язання другої.

Розгляд теоретичних питань мобілізації банківських ресурсів неможливий без ґрунтового аналізу їх суті, складу і структури. Дослідження діючої системи створення ресурсної бази комерційних банків потребує аналізу проблем формування і поповнення власного капіталу та мобілізації залучених і запозичених коштів, а також розгляду шляхів удосконалення цих процесів. Значної уваги при дослідженні діяльності банків заслуговують проблеми застосування інструментів управління банківськими ресурсами.

Формування банківських ресурсів і здійснення ефективного управління ними ставить перед економічною наукою і практикою низку складних проблем, які потребують наукового осмислення та практичного вирішення.

У наукових колах України дослідженню окремих питань формування банківських ресурсів та управління ними присвячені праці О.Д.Василика, О.В.Дзюблюка, А.С.Гальчинського, О.Д.Заруби, Б.С.Івасіва, А.М.Мороза, О.І.Пилипченка, К.Є.Раєвського, М.І.Савлука, М.І.Сивульського, В.А.Ющенко. Серед російських вчених варто виділити роботи В.І.Колесникова, Л.П.Кроливецької, О.І.Лаврушина, Г.С.Панової, Є.Б.Ширінської, В.М.Усоскіна та інших. Належне місце в розробленні цієї проблеми займають праці західних

вчених: Г.Айленберга, Г.Асхауера, Бартроп Кріса, Ж.Вігуру, І.Гаумерта, У.Гюде, Мак Нотон Діани, Ж.Матука, Ф.Мишкіна, Роланд Еллера, П.Роуза, Д.Сінкі, Тімоті У.Коха та інших.

Проте в Україні майже відсутні наукові дослідження, спеціально присвячені практичним проблемам формування ресурсної бази банку та управління нею. Зокрема, мало уваги приділено проблемам організаційно-фінансових аспектів формування банком політики мобілізації ресурсів на фінансовому ринку. Недостатньо відпрацьовані питання управління ресурсною базою в комерційному банку. Актуальність, науково-теоретична та практична цінність даних проблем, їх недостатнє вивчення та обґрунтування зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, мету, його основні завдання.

ЗВ'ЯЗОК РОБОТИ З ПЛАНАМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ РОБІТ.

Дисертація виконана як складова комплексної науково-дослідної теми “Дослідження і розробка інформаційної системи фінансового менеджменту” (номер державної реєстрації 0197U012449), що розробляється колективом кафедри грошового обігу та кредиту Тернопільської академії народного господарства.

МЕТА ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою дисертаційного дослідження є оцінка системи формування і управління банківськими ресурсами на основі комплексного аналізу та розробка рекомендацій щодо напрямів підвищення ефективного функціонування даної системи.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких завдань:

- визначити економічну сутність термінів "ресурсний потенціал", "ресурсна база", “банківські ресурси”, "ринок банківських ресурсів", "мобілізація ресурсів";
- з'ясувати зміст політики банку щодо мобілізації ресурсів;
- сформулювати підходи до оцінки банківського капіталу, вивчити шляхи досягнення його адекватного стану;
- проаналізувати способи мобілізації ресурсів вітчизняними банками на фінансовому ринку;
- узагальнити методичні положення управління банківськими ресурсами;
- виявити потребу банку у власних коштах і шляхи її оптимального покриття;
- обґрунтувати заходи для підвищення частки банківських ресурсів з ринку капіталів;
- розробити методикку визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі в контексті ресурсної політики банку;
- виробити рекомендації для формування оптимальної ресурсної бази комерційним банком в умовах перехідної економіки.

Предметом дослідження є механізм формування і управління ресурсами комерційного банку.

Об'єктом дослідження є діяльність комерційних банків на фінансових ринках щодо мобілізації ресурсів.

НАУКОВА НОВИЗНА ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в наступному:

- уточнено теоретичні положення щодо визначення термінів “банківські ресурси”, “ресурсний потенціал”, “ресурсна база”, “ринок банківських ресурсів”, “мобілізація ресурсів” для здійснення комплексного аналізу механізму формування і управління банківськими ресурсами;
- визначено організаційно-фінансові аспекти політики банку щодо мобілізації ресурсів, які базуються на обґрунтованих принципах формування цілей банку для створення ресурсної бази, інструментарію ресурсного потенціалу, факторах впливу на формування банківських ресурсів та критеріях прийняття рішень щодо мобілізації ресурсів на фінансовому ринку;
- обґрунтовано напрями оптимізації структури банківського капіталу на основі виділення наступних етапів його оцінки: визначення забезпечення банку власними коштами; зважування активів на предмет кредитного ризику; розрахунок позицій ринкових ризиків та порівняння власних коштів банку із зваженими на предмет ризику активами, позабалансовими статтями і сумами позицій ринкових ризиків;
- запропоновано нові підходи до визначення достатності власного капіталу комерційного банку, що сприятиме подальшому зближенню вітчизняної методики регулювання капіталу з рекомендаціями Базельської конвенції та новітніх напрацювань з її удосконалення;
- розкрито механізм управління банківськими ресурсами з урахуванням зарубіжного досвіду, функціонування якого реалізує систему принципів: дотримання вимог регулюючих органів, мінімізації обов'язкових резервів, ліквідності, мінімізації витрат, прибутковості, мінімізації ризиків;
- розроблено дієвий механізм прийняття рішень про необхідність залучення додаткового капіталу для захисту від ризиків і підтримки майбутнього зростання банку;
- рекомендовано і апробовано методику визначення пріоритетних елементів ресурсної бази в умовах перехідної економіки з врахуванням фактору надійності.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. Основні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані для вдосконалення діяльності комерційних банків щодо мобілізації ресурсів та управління ними. Крім того, практичну цінність становлять такі запропоновані методики: визначення орієнтовної маржі при мобілізації ресурсів, розподілу

одержаної маржі між підрозділами банку, управління банківськими ресурсами з врахуванням прибутковості і ризикованості, визначення пріоритетності елементів ресурсної бази, а також низка методик з управління банківським капіталом.

Окремі рекомендації отримали схвальну оцінку та прийняті до впровадження АКБ "Укрсоцбанк".

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ. Найважливіші положення і висновки даного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри грошового обігу та кредиту Тернопільської академії народного господарства і доповідались на міжнародній науково-практичній конференції на тему: "Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку" (Тернопіль, 1998). Рекомендації з питань управління банківськими ресурсами були подані у вигляді модуля в Банківській Академії (Франкфурт-на-Майні), який успішно захищено (2.11.1998).

НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ. Основні положення дисертації опубліковані в семи наукових працях загальним обсягом 1.7 д.а., з них належить автору 1.65 д.а.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Відповідно до мети, завдань і логіки дослідження визначена структура роботи, яка складається з вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаної літератури, додатків. Дисертація викладена на 204 сторінках друкованого тексту і містить 19 таблиць, 34 рисунків, 29 додатків. Список літератури складається з 190 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У "Вступі" обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь її розробки, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт наукового дослідження, показано новизну та практичне значення отриманих результатів.

Розділ 1. "Теоретичні аспекти формування ресурсів банку" включає два підрозділи, в яких розкрито економічну суть і призначення ресурсного потенціалу банку, а також з'ясовано організаційно-фінансові аспекти формування політики банку щодо мобілізації ресурсів.

Банківські ресурси – це основа діяльності будь-якого банку, оскільки від їх формування залежать масштаби його діяльності та обсяги отримуваних прибутків.

Поняття "банківські ресурси" може визначатися за двома підходами. У вузькому розумінні банківські ресурси - це акумульовані банком вільні грошові кошти економічних суб'єктів на умовах виникнення зобов'язань власності чи боргу для подальшого розміщення на ринку з метою отримання прибутку. У широкому розумінні поняття «ресурс» (від французького «resources») трактується не лише як «засоби» і «запаси», а й як «можливості»¹. Тому, окрім традиційних

---

¹ Современный словарь иностранных слов. Ок. 20000 слов.- М. Рус. яз., 1992, с.529.

ресурсів, у дане поняття необхідно включити й реальні можливості банку не лише акумулювати грошові кошти в зобов'язання боргу чи власності, а й здатність отримувати прибуток від проведення доходних банківських операцій. Розмір прибутку має бути достатнім для створення резервів, зростання банку і виплати дивідендів. Саме розуміння банківських ресурсів у широкому значенні ставить на центральне місце проблему управління активами-пасивами.

У результаті дослідження виділено наступні категорії: ресурсний потенціал і ресурсна база. Під ресурсним потенціалом пропонується розуміти граничні можливості банку формувати свої ресурси. Тому ресурсний потенціал - це максимум ресурсів, які банк може залучити на фінансовому ринку. Він залежить від грошово-кредитної політики центрального банку, стану фінансового ринку та можливості банку купувати і перекуповувати ресурси на ньому, а також від якості активів. При цьому розміри капіталу банку є фактором, що забезпечує створення ресурсного потенціалу та його розширення.

Ресурсна база - це сукупність банківських ресурсів, які банк мобілізував на фінансовому ринку та які знаходяться в його розпорядженні на визначений момент часу.

Аналізуючи економічну літературу і виходячи з концепції поділу банківських операцій, згідно з якою ресурси банку утворюються не в результаті пасивних операцій, а шляхом надання послуг з купівлі і перекупівлі коштів на фінансовому ринку, в роботі уточнено сутність банківських ресурсів. З позиції автора, банківські ресурси визначаються як власні кошти банку, а також кошти, залучені (куплені) та запозичені (перекуплені) на фінансовому ринку у результаті надання банком послуг контрагентам. З іншого боку, банківські ресурси є частиною фінансового ринку та означають сукупність виведених із кругообороту грошових коштів економічних суб'єктів, що мобілізуються на умовах виникнення зобов'язань власності та зобов'язань боргу для подальшого розміщення серед контрагентів, які відчують тимчасову потребу в них.

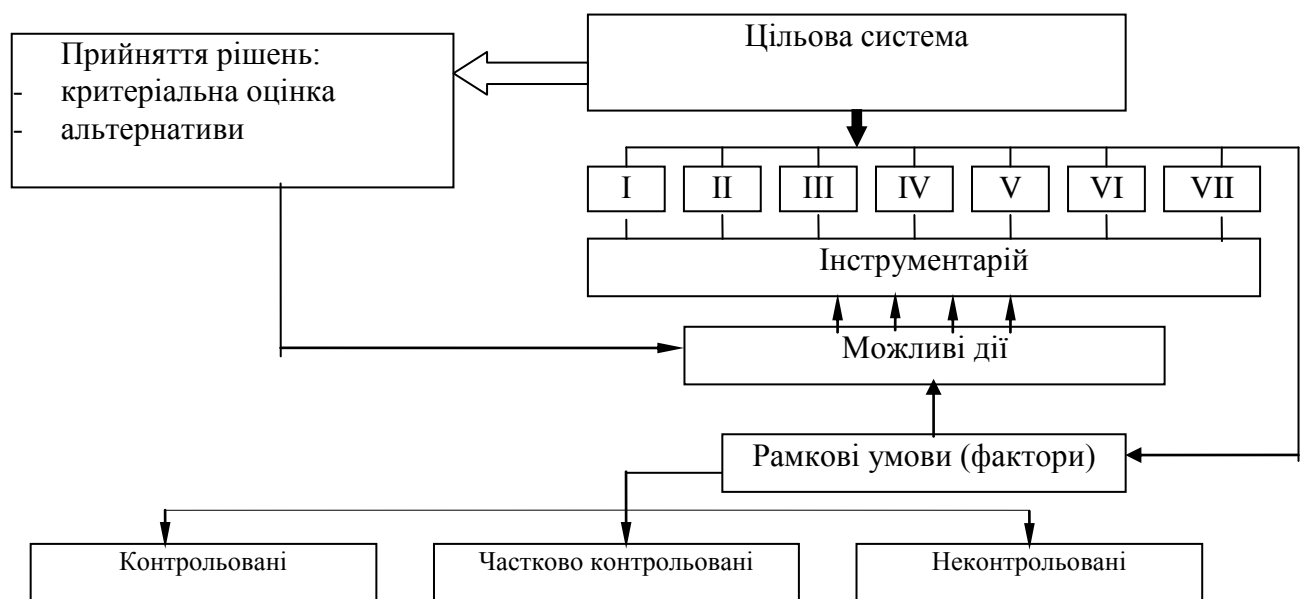
З огляду на відповідне тлумачення вищеназваних термінів, у дисертації обґрунтовано поняття мобілізації ресурсів. Мобілізація - це чітко визначені зусилля банку, що спонукають контрагентів вкладати кошти саме в цей банк. Також визначено, з яких сегментів фінансового ринку банк мобілізує ці ресурси (ринок банківських ресурсів). Фінансовий ринок структуровано з виділенням вітчизняного та міжнародного фінансових ринків. Із створенням в Україні ринкового механізму, адекватного функціонуючому у країнах з розвинутою економікою, міжнародний і вітчизняний фінансові ринки як окремі сегменти не будуть існувати, а стануть складовою ринків грошей і капіталів.

Розширене тлумачення суті банківських ресурсів дозволило визначити склад ресурсної бази за таким критерієм класифікації ресурсів, як джерелом їх утворення. Аналізуючи склад ресурсної бази, автор більш детально зупиняється на характеристиці її компонентів: власних коштах і зобов'язаннях банку. Вперше

у вітчизняній теорії виділено основні та похідні (деривативні) складові ресурсної бази. Похідне утворення ресурсів є погашенням банківських кредитів, фінансуванням через амортизаційні відрахування і перегрупуванням активів.

На основі критичного вивчення іноземних видань, а також зарубіжної банківської практики викладено організаційно-фінансові аспекти формування політики банку щодо мобілізації ресурсів. З метою ефективного її здійснення банки повинні розробляти меморандум, у якому закріплюються напрями політики мобілізації ресурсів, враховуючи стратегічні цілі, завдання, а також програми конкретних дій. Будова і взаємозв'язки елементів політики мобілізації ресурсів подано у схемі 1.

У процесі реалізації політики банку рекомендується визначити систему цілей, які він прагне досягти. Для досягнення цілей мобілізації ресурсів банки пропонують своїм клієнтам певні послуги для залучення коштів (інструментарій ресурсного потенціалу).

Схема 1. Системні зв'язки політики банку з мобілізації ресурсів

Банк повинен також враховувати фактори, які здійснюють вплив на створення ресурсного потенціалу. У дослідженні виявлено такі фактори та запропоновано об'єднати їх у три групи.

Перша група факторів – неконтрольовані. Їх вплив банк не може попередити чи змінити і враховує як задані величини. Серед таких позасистемних факторів доцільно виділити макроекономічні, стан фінансового ринку, нормативи регулюючих органів.

До другої групи факторів - частково контрольованих, вплив яких на мобілізацію ресурсів банк може частково змінити, належать поведінка клієнтів, конкурентів і власників.

Третя група факторів - це внутрісистемні. До них належать ендогенні величини впливу, які є контрольовані, тобто їх вплив банк може змінити так, щоб узгодити обсяг мобілізованих ресурсів згідно з поставленими цілями. При цьому серед даної групи факторів слід виділити потенційні фактори і параметри діяльності.

Для визначення якості елементів ресурсної бази пропонується розробити критерії прийняття рішень. До них належать: ступінь їх врахування в банківських нормативах, витрати на мінімальні резерви, прибутковість, стабільність, зміна процентних ставок, вплив банку на мобілізацію ресурсів.

Важливим елементом політики банку стосовно мобілізації ресурсів є вироблення рекомендацій щодо формування ресурсної бази.

Розділ 2. "Діюча система формування ресурсів комерційними банками та їх оцінка", який включає дослідження проблем структурного аналізу та оцінки формування ресурсної бази комерційними банками за основними компонентами (власні кошти (капітал) і зобов'язання).

Важливим фактором збільшення ресурсного потенціалу комерційного банку є нарощення ним власного капіталу. У цьому контексті капітал банку має подвійне значення. Перш за все, він сприяє збільшенню ресурсного потенціалу. По-друге, власні кошти забезпечують безпеку припливу банківських ресурсів.

Незважаючи на те, що є декілька видів капіталу (балансовий, ефективний, ринковий, наявний), доцільно відзначити, що саме капітал за вимогами регулюючих органів є у міжнародній і вітчизняній практиці основою при визначенні забезпечення банку власними коштами.

У проведеному дослідженні здійснено оцінку банківського капіталу, в процесі якої пропонується розрізняти такі кроки: визначення забезпечення банку власними коштами, зважування активів на предмет ризику (кредитного), розрахунок позицій ринкових ризиків і порівняння власних коштів банку із зваженими з урахуванням ризику активами і позабалансовими статтями та сумами позицій ринкових ризиків.

Аргументовано доводиться необхідність зближення вітчизняної методики регулювання банківського капіталу з рекомендаціями Базельської конвенції та новітніх напрацювань з її удосконалення. В основу їх порівняння внесено низку конкретних пропозицій, серед них:

- Під власними коштами доцільно розуміти не дворівневу структуру, а виділяти три рівні капіталу. Під капіталом третього рівня варто вважати короткостроковий субординований борг (емітовані банком облігації строком до двох років), призначення якого - покриття ринкових ризиків.

- Прирівняти довгостроковий субординований борг й інструменти типу залученого боргу до елементів власних коштів (додаткового капіталу). Однак це можна зробити лише після того, як зазначені інструменти з'являться на вітчизняному фінансовому ринку. Поки що відсутні навіть економічні форми, які б породжували такі інструменти. На початкових етапах банки повинні утворити з іншими економічними суб'єктами холдинги.

- При розрахунку достатності капіталу враховувати інноваційні позабалансові операції. Розрахунок кредитного ризику інноваційних фінансових інструментів рекомендується проводити методом оцінки першопочаткового ризику і ринковим методом - оцінки поточного ризику.

- З метою врахування політичних ризиків при визначенні достатності банківського капіталу доцільно застосувати апробовану міжнародною практикою методику класифікації активів залежно від того, в якій країні зареєстрований банк, фірма чи контрагент; тому вкладення у цінні папери уряду віднести до групи 10% ризику.

- У вітчизняній практиці достатність капіталу банку визначають тільки стосовно кредитного ризику активів. Ринкові ризики до уваги не приймаються. Тому рекомендовано перейти на міжнародну методику розрахунку достатності власних коштів на основі агрегування всіх ризиків. Це дозволить точніше оцінити достатність банківського капіталу та ступінь покриття ризиків, які бере на себе банк. Для визначення достатності власних коштів слід розрахувати резерви для покриття ринкового ризику за стандартною чи індивідуальною методикою, прийнятою банком (RRR): одержану суму резервів помножити на коефіцієнт 12,5 (зворотню величину мінімального капітального коефіцієнту 8%) і додати суму активів, зважених з урахуванням кредитного ризику (RAA). Загальний коефіцієнт (КЕМ) одержимо за наступною залежністю:

$$\text{КЕМ} = \frac{\text{власні кошти}}{\text{RAA} + 12,5 \times \text{RRR}}.$$

- Відмінити норматив категорії капіталу, оскільки він не узгоджується з принципами управління банківським капіталом.

Результати аналізу формування капіталу вітчизняними комерційними банками свідчать про наступне. Загалом на початок 1999 року українські банки досягли середньої величини достатності власного капіталу (показник платоспроможності) у 62.8%. Згідно з міжнародною практикою для ефективної діяльності банку квота сукупного капіталу повинна знаходитись у межах від 8.7% до 17.6%. Тому капітал українських банків є достатнім для ситуації, коли відсутні можливості розміщення банківських ресурсів. Однак капітал вітчизняної банківської системи є неадекватним для входження українських банків у світове

співтовариство. Станом на 1.01.99 лише 13 вітчизняних банків мали власний капітал понад 10 млн.євро, а половина банків має капітал від 1 до 2 млн.євро. Досить також сказати, що навіть найпотужніші вітчизняні банки не входять до 1000 найбільших банків світу. Тому незважаючи на загальне зростання власних коштів і статутного фонду протягом останніх п'яти років, жоден з українських банків не відповідає міжнародним вимогам і не може розраховувати на ефективну діяльність на зарубіжних ринках. За вимогами Європейського Співтовариства мінімальний капітал повинен становити 5 млн.євро. У дисертації зазначено причини неадекватного стану банківських капіталів і показано шляхи їх поповнення.

Банківські зобов'язання займають важливе місце в структурі ресурсної бази комерційних банків. Зважаючи на зарубіжний досвід, автор розподіляє їх залежно від того, з яких сегментів ринку банк мобілізує кошти. Так банки можуть черпати ресурси з ринку грошей, ринку капіталів, міжнародного фінансового ринку і своп-ринку.

Аналіз структури залучених і запозичених коштів показав, що основним джерелом зобов'язань вітчизняних банків є ресурси ринку грошей. Вони переважають як у структурі банківських зобов'язань (на 1.01.99- 92.2%), так і в структурі ресурсної бази (на 1.01.99 –70.87%) комерційних банків України. Така ситуація є типовою для економіки із високими темпами інфляції та одночасно характеризує значну залежність банків від поведінки власників рахунків «до запитання», а отже - від кон'юнктури короткострокового ринку.

Ресурсна база українських банків у 1998 р. збільшилась лише в 1.2 рази. Таке незначне зростання свідчить про те, що нагальною проблемою вітчизняних банків є нестача ресурсів. Політику їх дефіциту свідомо проводить Національний банк України, намагаючись захистити національну грошову одиницю від девальвації. Так норматив мінімальних резервів було підвищено з третьої декади лютого 1999 р. з 15% до 17% від обсягу залучених коштів. До того ж зі складу обов'язкових резервів повністю виведено касу і ОВДП. Окрім цього, переведення Національним банком України ОВДП у розряд конверсійних призвело до того, що активи банків, вкладені в ОВДП, «заморожені», а ресурси по них слід повертати.

Про дефіцит ресурсів свідчить також той факт, що хоча серед банківських зобов'язань переважають кошти на поточних рахунках юридичних осіб, однак в абсолютному вимірі їх частка у зведених балансах знижується.

Аналіз строкових депозитів підприємств і організацій свідчить про те, що вони також мають незначну тенденцію до зростання. Проте строкові депозити є все-таки «короткими ресурсами». Основною причиною такого становища є, передусім, тривалість трансформаційної кризи економіки.

Становленню ринку депозитів приватних осіб в Україні притаманні деякі особливості. Незважаючи на позитивні зрушення на даному сегменті ринку ресурсів, населення не відчуває економічної зацікавленості до вкладання коштів у

фінансово-кредитні установи. Більшість вкладів населення є строком до одного року. Для спонукання громадян вкладати заощадження в банк необхідно, перш за все, забезпечити поліпшення загальноекономічного стану і законодавчої бази, зниження інфляції та розвиток інфраструктури фінансового ринку.

Найбільш поширеним методом запозичення коштів серед українських банків є позички на міжбанківському ринку. Проте в умовах нестабільної економічної ситуації, яка спостерігається ще й сьогодні, повинно переважати використання міжбанківського кредиту саме як оперативного засобу підтримки ліквідності.

В Україні важливу роль при вирішенні завдання продовження строків і збільшення обсягів банківських пасивів повинен відіграти такий вид запозичених ресурсів, як емітовані банками боргові зобов'язання. Але їх частка у ресурсній базі вітчизняних банків становить лише 3.1%, при цьому лише 0.9% - з ринку капіталів. Запозичення ж банками коштів за рахунок випуску облігацій взагалі не дістало розвитку. В дисертації доведено, що емісія цінних паперів власного боргу і, зокрема, облігацій є перспективним інструментом для формування банками ресурсної бази, у тому числі довгострокової, та проаналізовано причини, які перешкоджають банкам емітувати даний інструмент запозичень.

У розділі 3. "Управління ресурсами комерційного банку" досліджуються два блоки проблем: особливості управління банківськими ресурсами і механізм формування оптимальної ресурсної бази комерційного банку.

Висока ризикованість спонукає банки інтенсивно використовувати різні способи захисту для збереження фінансових позицій. Одним із таких способів є зважене управління процесом формування ресурсної бази банку. В дисертації визначено основні етапи управління банківськими ресурсами. У процесі стратегічного планування ресурсної бази банк повинен здійснювати якісну оцінку її елементів. При цьому встановлено, що якість кожного з елементів ресурсної бази визначається за допомогою критеріїв прийняття рішень через інтервали шкалювання. Процес кваліфікаційного вибору інструментів мобілізацій банківських ресурсів розроблено за допомогою матриці обґрунтування рішень і визначено, що оптимальними інструментами є емісія банківських облігацій, строкові депозити і капітал. Це пояснюється тим, що даним елементам ресурсної бази притаманні найвищі фактори врахування у банківських нормативах і стабільність. Однак дані елементи матимуть пріоритетність у складі ресурсної бази лише при створенні у вітчизняній практиці механізмів і інструментів, адекватних до тих, які існують в ринковій економіці розвинених країн.

Після здійснення критеріальної оцінки ресурсного потенціалу банк приймає тактичні рішення і здійснює оперативну діяльність. Це передбачає вироблення і виконання певних дій при мобілізації ресурсів. На основі вивчення зарубіжної банківської практики рекомендовано українським банкам при мобілізації ресурсів

на фінансовому ринку дотримуватись наступних принципів: дотримання вимог регулюючих органів, мінімізації обов'язкових резервів, ліквідності, мінімізації витрат, прибутковості, мінімізації ризиків. З огляду на це, запропоновано низку методик управління банківськими ресурсами.

Банк, мобілізуючи ресурси з урахуванням ліквідності, повинен постійно аналізувати потребу в коштах. Його завдання при цьому полягає в створенні узгодженого (конгруентного) покриття активу балансу пасивом як за строками, так і за сумами. У межах політики ліквідності необхідно, щоб розміри трансформації строків залишалися у певних межах. Однак зважена політика управління ліквідністю, враховуючи принципи рентабельності, передбачає лише мінімально необхідний обсяг ліквідності.

Оптимізація банківських ресурсів повинна здійснюватися, орієнтуючись на мінімізацію витрат. Одним із аспектів мінімізації витрат є надходження на пасивні рахунки відносно дешевих залучених і запозичених коштів. Для цього банк повинен постійно аналізувати ринки грошових коштів з метою залучення ресурсів за найдешевшими цінами та їх якнайдорожчим розміщенням.

Доцільним є використання методики, за якою комерційні банки постійно прогнозують стан процентних ставок на різних ринках. Якщо процентні ставки мають тенденцію до падіння, то для банку у даний момент вигідно здійснювати так звану процедуру "активування", а саме: банк надає кредити на початку цього періоду і на тривалі терміни. Мобілізацію ж ресурсів для цього виду активних операцій на відповідні терміни вигідно здійснити пізніше, коли процентні ставки стануть ще нижчими (тобто залучити ресурси якнайдешевше). І навпаки, коли процентні ставки зростають, то для банку вигідно залучити ресурси на тривалі терміни, а довгостроковий кредит надати пізніше.

При мобілізації ресурсів банк повинен задовільняти потреби клієнтів. Останні зацікавлені вкладати гроші в той банк, який запропонує високі процентні ставки. Тому банк може погоджуватись на незначну маржу, яка є наслідком високих процентних ставок на пасивні продукти банку за умови великої кількості клієнтів. Тоді за рахунок оборотності ресурсів прибутковість банку є вищою.

У дисертації рекомендовано застосовувати вітчизняним банкам методику розрахунку необхідної мінімальної маржі при мобілізації ресурсів, а також методику її розподілу між підрозділами банку. При цьому є важливим, скільки відсотків отримає казначейство по управлінню активами-пасивами.

Процесу мобілізації ресурсів властива низка ризиків. Однак банк не повинен у своїй діяльності уникати ризиків взагалі, а оптимальним є зменшення їх до мінімального рівня. При оцінці та управлінні процентним ризиком запропоновано використовувати методики управління розривом (геп) і дюрації (ДРТ).

Управління процесом формування ресурсної бази охоплює управління механізмом утворення і використання власних коштів та управління зобов'язаннями банку.

Проблеми управління банківським капіталом розглядались у двох аспектах: управління мобілізацією капіталу та управління використанням капіталу. Управління мобілізацією капіталу передбачає визначення потреби банку у власних коштах і вибір оптимальних шляхів її покриття. В роботі показано всі можливі шляхи збільшення капіталу і те, як вибрати з різних можливостей покриття потреби у власних коштах найдієвішу для забезпечення останніх. Серед найпоширеніших можливостей поповнення банківського капіталу доцільно виділити такі: за рахунок змін у структурі балансу; методом "непрямого ефекту фінансування"; за допомогою внутрішніх і зовнішніх джерел. З огляду на це запропоновано такі методики управління банківським капіталом: визначення оптимальної потреби у власних коштах за вимогами регулюючих органів, визначення зростання кількості банківських угод на основі додаткового збільшення капіталу, визначення необхідного прибутку з метою поповнення капіталу. Рекомендовано банкам при визначенні дивідендних виплат використовувати метод імітаційного моделювання. Враховуючи зарубіжний досвід, визначено найдешевші елементи капіталу, до яких належать субординований борг і гібридні інструменти типу залученого боргу.

Управління використанням банківського капіталу ставить завдання оптимального його розподілу між комерційними відділами банку з метою одержання найвищого прибутку. Запропонована автором методика розподілу банківського капіталу між відділами банку поєднує такі ознаки: за наявністю; за обсягами; за рентабельністю капіталу.

Актуальною проблемою управління банківськими зобов'язаннями на сьогодні є нарощування ресурсів з ринку капіталів. Тому обґрунтовано ряд заходів для підвищення частки ресурсів даного сегменту фінансового ринку в ресурсній базі банку. З огляду на це запропоновано низку математичних розрахунків для визначення стабільності банківських ресурсів. Під стабільною часткою ресурсів запропоновано розуміти кошти, які не підлягають (чи мало підлягають) впливу коливань кон'юнктури ринку. До них належать строкові вклади і незначна частка зобов'язань до запитання. Найбільш дієвими стимулами для удосконалення діяльності банків з мобілізації ресурсів на фінансовому ринку є проведення банками гнучкої депозитної політики. Остання передбачає здійснення таких заходів:

- пропозиція високих процентних ставок на вклади з метою захисту коштів від інфляційного знецінення;
- надання відносно дешевих (порівняно з ринковими) кредитів вкладникам під внесені депозити;
- забезпечення високої гарантії надійності розміщення нагромаджених грошових коштів;

- доступність достовірної інформації про діяльність комерційних банків з метою надання вкладникам можливості самостійно оцінити ризик майбутніх доходів.

Перед вітчизняними комерційними банками постало серйозне завдання щодо формування оптимального складу та структури ресурсної бази, здатної стати основою вирішення ключової дилеми банківської діяльності «прибутковість-ліквідність». Беручи це до уваги, під оптимальним варіантом формування банківських ресурсів доцільно розуміти розробку моделі ресурсної бази комерційних банків із використанням методу управління активами-пасивами.

У дисертації запропоновано методику визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі комерційного банку на етапі трансформаційного процесу і подано результати її апробації на прикладі комерційних банків України. Вибір найкращого варіанту формування банківських ресурсів з багатьох можливих пропонується здійснити на основі рейтингової оцінки незалежності окремих елементів ресурсної бази від впливу економічних факторів. В умовах нестабільної ситуації як у банківській системі, так і загалом в економіці критерієм оцінки слід вважати надійність побудови банківської діяльності з використанням того чи іншого ресурсу. Проведений у роботі аналіз дав змогу визначити значення елементів ресурсної бази комерційних банків за низкою факторів (табл.1).

Проведене дослідження надійності використання окремих елементів банківських ресурсів дає змогу виділити серед основних такі напрями створення оптимальної ресурсної бази банку в умовах економіки перехідного періоду:

- формування банківського капіталу, адекватного економіці перехідного періоду;
- встановлення пріоритету коштів на поточних рахунках клієнтів над іншими борговими зобов'язаннями;
- поступове збільшення частки строкових депозитів і емісії цінних паперів власного боргу мірою розвитку ринкових відносин та інфраструктури фінансового ринку;
- використання міжбанківського кредиту переважно як засобу забезпечення ліквідності комерційного банку.

Оптимальність структури ресурсної бази комерційного банку в умовах трансформації економіки розраховано на базі даних про діяльність комерційних банків України за такими критеріями: прибутковості активів і виконання економічних нормативів (достатності капіталу, миттєвої ліквідності, високоліквідні активи / робочі активи). У результаті оптимальним варіантом вважається така структура:

- капіталу: від 25% до 35%;
- коштів на поточних рахунках: від 20% до 35%;
- строкових депозитів: від 15% до 25%;
- міжбанківських кредитів: не вище 5%.

Таблиця 1

Визначення пріоритетних елементів ресурсної бази комерційного банку за критерієм надійності (в балах).

Фактори впливу Основні елементи ресурсної бази	Витрати	Прибутковість	Безвідкл и- каність	Загальна економічна ситуація	Облікова політика НБУ	Обов'язкове резервування	Кон'юнктура ринку	Підсумковий рейтинг	Пріоритетність відповідно підсумковому рейтингу
Статутний капітал	2	3	2	1	1	1	2	11	2
Резервний капітал	1	1	1	2	1	1	1	8	1
Умовно-постійний залишок на поточних та ін. рахунках	3	3	3	2	2	3	1	17	3
Депозити і вклади підприємств та організацій	5	3	5	3	4	4	4	28	5
Вклади громадян	4	3	4	3	4	4	3	25	4
Міжбанківський кредит	6	4	6	3	3	2	5	28	6

Порівняльна оцінка розробленої моделі оптимальної ресурсної бази з реально існуючою структурою ресурсів в практиці українських комерційних банків дає можливість зробити такі висновки:

- Порівняння банків за розміром власного капіталу (табл.2) свідчить, що наближуються до оптимальної моделі середні банки. Тому в умовах трансформування економіки варто орієнтуватися саме на середні банки.
- Порівняння банків за критерієм надійності (табл.3) свідчить, що стабільно працюючі банки мають структуру ресурсної бази, максимально наближену до розробленої оптимальної моделі.

Таблиця 2.

Порівняння структури ресурсної бази комерційних банків України за критерієм «Розмір сукупного капіталу» на 1.01.99р. із запропонованою оптимальною моделлю, % ¹

Елементи ресурсної бази	Оптимальна модель	Великі банки *	Середні банки **	Малі банки ***
Капітал	25-35	31.3	31.8	52.4
Умовно постійний залишок коштів на поточних та інших рахунках клієнтів	до 35	18.57	26.48	1.64
Депозити підприємств та організацій (строкові)	15-25	6.4	8.9	4.9
Вклади громадян		9.5	9.9	10.7
Міжбанківський кредит	не більше ніж 5	1	11	4.95

1 – Складено на основі даних Асоціації українських банків: * великі банки, капітал яких понад 5 млн.євро, ** середні банки, капітал яких 3 - 5 млн.євро, *** малі банки, капітал яких нижче від 3 млн. євро (крім проблемних).

Таблиця 3.

Порівняння структури ресурсної бази комерційних банків України за критерієм надійності на 1.01.99р. із запропонованою оптимальною моделлю, % ²

Елементи ресурсної бази	Оптимальна модель	Стабільно працюючі банки *	Проблемні банки
Капітал	25 - 35	39.9	45.5
Умовно постійний залишок коштів на поточних та інших рахунках клієнтів	до 35	19.42	5.4
Депозити підприємств та організацій (строкові)	15 - 25	1.8	4.65
Вклади громадян		10.2	5.05
Міжбанківський кредит	не більше ніж 5	9.1	12.3

2 – складено на основі даних Асоціації українських банків

*Усі комерційні банки України, крім проблемних (118 банків).

Втілення в теорію і практику діяльності комерційних банків результатів проведеного дослідження сприятиме ефективнішому реформуванню вітчизняної банківської системи.

У "Висновках" узагальнені отримані результати та сформульовані основні пропозиції дисертаційної роботи.

ВИСНОВКИ

1. На основі вивчення вітчизняних і зарубіжних досліджень з проблеми формування банківських ресурсів внесено уточнення щодо тлумачення таких термінів як «ресурсний потенціал», «ресурсна база», «банківські ресурси», «мобілізація ресурсів», «ринок банківських ресурсів».
2. За результатами критичного вивчення іноземних видань, а також зарубіжної банківської практики викладено організаційно-фінансові аспекти формування політики банку щодо мобілізації ресурсів.
3. Запропоновано етапи здійснення оцінки банківського капіталу і вироблено рекомендації для подальшого зближення вітчизняної методики регулювання банківського капіталу з Базельськими стандартами, а також показано причини неадекватного стану банківських капіталів і способи їх поповнення.
4. Проаналізовано структуру залучених і запозичених коштів залежно від ринків мобілізації і виявлено, що основним джерелом зобов'язань вітчизняних комерційних банків є ресурси ринку грошей.
5. Визначено такі основні етапи управління формуванням ресурсної бази банку: стратегічне планування, прийняття тактичних рішень і здійснення оперативної діяльності; запропоновано методики управління банківськими ресурсами, а саме: визначення орієнтовної маржі при мобілізації ресурсів, розподілу одержаної маржі між підрозділами банку, управління банківськими ресурсами з врахуванням прибутковості і ризикованості.
6. Рекомендовано управління банківським капіталом розглядати у двох аспектах: управління мобілізацією капіталу і управління використанням капіталу.
7. Обґрунтовано заходи для підвищення частки ресурсів з ринку капіталів, серед яких важливе значення належить розробці банком гнучкої депозитної політики.
8. Запропоновано методику визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі комерційного банку на етапі перехідного періоду, подано результати її апробації на прикладі комерційних банків України, а також вироблено рекомендації з формування оптимальної ресурсної бази комерційного банку в нинішніх умовах господарювання.

ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мартинюк Ж.М. (Довгань) Формування ресурсів комерційними банками України // Фінанси України.- 1997.- №10.- с.32-36.- 0,4 д.а.
2. Мартинюк Ж.М. (Довгань) Управління банківськими ресурсами комерційних банків України в умовах переходу до ринку // Финансовые услуги.- 1998.- №№ 5-6.- с.43-45.- 0,3 д.а.
3. Мартинюк Ж.М. (Довгань) Ресурсна база комерційних банків // Фінанси України.- 1998.- № 11.- с.112-114.- 0,2 д.а.
4. Довгань Ж. Банківський капітал: суть і значення // Вісник НБУ.- 1998.- №7.- с.18-20.- 0,3 д.а.
5. Довгань Ж. Управління власним капіталом комерційного банку // Вісник НБУ.- 1999.- № 8.- с.47-49.- 0,3 д.а.
6. Мартинюк Ж.М. (Довгань) Причини структурної слабкості банків // Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку. Зб. тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції.- Тернопіль, 1998 .- с.51-52.- 0,1 д.а.
7. Мартинюк В.Ф., Мартинюк Ж.М. (Довгань) Роль банків в економіці України // Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку. Зб. тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції.- Тернопіль, 1998 .- с. 65-66.- 0,1 д.а.

АНОТАЦІЯ

Довгань Ж.М. Ресурси комерційного банку: формування та управління.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – «Фінанси, грошовий обіг і кредит».- Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2000.

У дисертації досліджуються аспекти формування і управління ресурсами комерційного банку. Визначено сутність таких понять, як “ресурсний потенціал”, “ресурсна база”, “банківські ресурси”, “мобілізація ресурсів”, ринок банківських ресурсів”. Викладено організаційно-фінансові аспекти формування політики банку щодо мобілізації ресурсів. Проведено дослідження діючої системи формування ресурсів вітчизняними комерційними банками. Здійснено оцінку банківського капіталу і запропоновано низку заходів для уніфікації вітчизняного та міжнародного підходів до визначення рівня достатності капіталу банку. Узагальнено методичні аспекти управління банківськими ресурсами. Розроблено

та апробовано методику визначення пріоритетних елементів ресурсної бази комерційних банків в умовах перехідної економіки.

Ключові слова: ресурсний потенціал, ресурсна база, банківські ресурси, мобілізація ресурсів, ринок банківських ресурсів.

АННОТАЦИЯ

Довгань Ж.Н. Ресурсы коммерческого банка: формирование и управление.-
Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01.- «Финансы, денежное обращение и кредит».-
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2000.

В диссертации исследуются аспекты формирования и управления ресурсами коммерческого банка. В работе сосредоточено внимание на изложении теоретических основ формирования банковских ресурсов. Раскрыто сущность понятий «банковские ресурсы», «ресурсный потенциал», «ресурсная база», «рынок банковских ресурсов», «мобилизация ресурсов». Предложено собственное толкование сущности данных понятий и состав ресурсной базы согласно такому критерию классификации, как источник образования банковских ресурсов.

С целью обеспечения активной позиции банка на финансовом рынке рекомендовано осуществлять политику мобилизации ресурсов. В процессе её реализации банк определяет систему целей, которые он стремится достичь. Банк должен также учитывать факторы, которые влияют на создание ресурсного потенциала. Для определения качества элементов предлагается разработать критерии принятия решений. Важным элементом политики банка относительно мобилизации ресурсов должна быть разработка рекомендаций по формированию ресурсной базы.

В диссертации исследовано и оценено действующую систему формирования ресурсной базы по основным компонентам, которые входят в её состав: собственные средства (капитал) и обязанности. В процессе осуществления оценки банковского капитала предлагается различать следующие шаги: определение обеспечения банка собственными средствами, взвешивание активов на предмет кредитного риска, расчёт позиций рыночных рисков, сравнение собственных средств с взвешенными на предмет риска активами, внебалансовыми статьями и суммами позиций рыночных рисков. Доказывается необходимость сближения отечественной методики регулирования банковского капитала с рекомендациями Базельской конвенции. Анализ формирования капитала

украинскими банками свидетельствует о недостаточном размере капитализации банковской системы. Указано причины неадекватного состояния банковских капиталов и способы их пополнения.

Проанализировано структуру привлечённых и заимствованных средств в зависимости от рынков мобилизации и обнаружено, что основным источником обязанностей банков есть ресурсы рынка денег. Основная причина такого положения – это, прежде всего, продолжительность трансформационного кризиса экономики.

В диссертации выделено такие основные этапы управления банковскими ресурсами: стратегическое планирование, принятие тактических решений, осуществление оперативной деятельности. При мобилизации ресурсов на финансовом рынке банку рекомендовано выполнять ряд действий: соблюдение требований регулирующих органов, минимизации обязательных резервов, ликвидности, прибыльности, минимизации расходов и рисков. Предложено следующие методики управления банковскими ресурсами: расчёт минимальной маржи при мобилизации ресурсов, её распределение между подразделениями банка, «гэп» и «дюрацию».

Проблемы управления банковским капиталом рассмотрено в двух аспектах: управление мобилизацией и использованием капитала. Предложено следующие методики управления банковским капиталом: определение оптимальной потребности в собственных средствах по требованиям регулирующих органов, определение роста количества банковских сделок за счёт дополнительного увеличения капитала, определение необходимой прибыли с целью увеличения капитала. Рекомендуются при определении дивидендных выплат использовать метод имитационного моделирования. В диссертации предложена методика распределения банковского капитала между коммерческими отделами с целью получения максимальной прибыли.

Актуальной проблемой управления банковскими обязанностями есть наращивание ресурсов рынка капиталов. К наиболее действенным стимулам усовершенствования деятельности банков по мобилизации ресурсов на финансовом рынке необходимо отнести проведение банками гибкой депозитной политики.

В диссертации предложено методику определения приоритетных элементов в ресурсной базе коммерческого банка на этапе переходного периода и представлено результаты её апробации на примере коммерческих банков Украины. Разработано также рекомендации по формированию оптимальной ресурсной базы коммерческого банка в условиях реформирования экономики.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, ресурсная база, банковские ресурсы, мобилизация ресурсов, рынок банковских ресурсов.

ANNOTATION

Dovgan J.M. «Resources of Commercial Bank: Forming and Managing.» – Manuscript. The dissertation for Candidate Degree of Economic Sciences 08.04.01. – «Finances, Money Circulation, and Credit.» – Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv, 2000.

The dissertation investigates the aspects of forming and managing by resources of a commercial bank. The range of problems discussed in this work comprises the definition of such concepts as «bank resources», «resource potential», «resource base», «bank resource market», and «resource mobilization.»

The essence of the organisation and financial aspects of the bank's policy is expounded with regard to resource mobilization. The investigation of today's system of forming the resource base by home banks is made. The bank capital is calculated and a number of measures to bring into line home and international approaches to determine sufficiency of the bank capital is suggested.

The methodical aspects of bank resource management are generalized. The methods of prioritizing the elements of commercial bank resource base under conditions of transitional economy are devised and tested.

Key words: resource potential, resource base, bank resources, resource mobilization, bank resource market.